

مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی (با تأکید بر نظر دانشجویان علوم انسانی تهران)¹

حسین عبدالمهی،² سعید غیاثی ندوشن،³ مرتضی طاهری،⁴ غلامرضا یادگارزاده،⁵ سعیده تقی زاده⁶

چکیده

هدف پژوهش حاضر، مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی پیشنهادی دانشجویان ارشد رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های تهران بر پایه تجارب جهانی است تا بتوان در نهایت به الگوی تدریس اسلامی و ایرانی برای دوره ارشد رشته‌های علوم انسانی دست یافت. پژوهش کیفی حاضر با استفاده از روش مطالعه تطبیقی و نظریه زمینه‌ای انجام شده است. مشارکت‌کنندگان دانشجویان ارشد شش دانشگاه دولتی تهران به تعداد 120 نفر در سال 1398 هستند که مورد مصاحبه نیمه‌ساختاریافته قرار گرفته‌اند. در این پژوهش نمونه‌گیری نظری (اشباع نظری) صورت گرفته است. برای تعیین روایی، از نظرخواهی توسط مشارکت‌کنندگان و جهت تعیین پایایی، مصاحبه‌ها به 10 نفر از صاحب‌نظران تدریس سپرده شد تا مصاحبه‌ها دوباره کدگذاری شوند. یافته‌ها تفاوت‌هایی میان تدریس در دانشگاه‌های ایران، دانشگاه‌های مطرح جهان و

1. مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری با عنوان «طراحی الگوی تدریس اتربخش در دوره‌های تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم انسانی» است.

2. دانشیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه علامه طباطبایی تهران / abdollahi@atu.ac.ir

3. استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه علامه طباطبایی تهران / ghiasi.saeed@gmail.com

4. استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه علامه طباطبایی تهران / mtaheri@gmail.com

5. استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه علامه طباطبایی تهران / yadegarzadeh@gmail.com

6. دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی دانشگاه علامه طباطبایی تهران / saide.taghizade@yahoo.com

تدریس براساس ارزش‌های اسلامی و ایرانی را نشان داد. همچنین تفاوت آشکاری میان الگوی اسلامی - ایرانی پیشنهادی دانشجویان علوم انسانی دانشگاه‌های تهران مشاهده نشد (گرچه تفاوت‌هایی وجود دارد). علاوه‌براین در الگوی اسلامی ایرانی پیشنهادی این پژوهش، هشت مؤلفه اصلی در بافتی از ارزش‌های اسلامی و ایرانی وجود دارد که هر یک دارای زیربخش‌هایی است. در مجموع با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت در الگوی اسلامی - ایرانی، دانشجویان ارشد بیش از هر چیز در تدریس اساتید خود به دنبال احترام، انگیزش، ارزش‌مداری، دین‌مداری، حمایت، انسان‌گرایی، تعامل و کاربردی‌بودن هستند.

واژگان کلیدی: الگوی اسلامی - ایرانی، تدریس، دانشگاه‌ها، دانشجویان ارشد.

1. مقدمه و بیان مسئله

آموزش و تدریس در ایران سابقه‌ای بسیار طولانی دارد زیرا ایران جزء قدیمی‌ترین تمدن‌های بشری شناخته شده است. در دوران اسلامی که اوج درخشش مراکز آموزشی، آموزش و تدریس در تاریخ و تمدن ایرانی و اسلامی بوده است، پس از تأسیس بیت‌الحکمه در دوران خلافت عباسی، آموزش عالی در سرزمین‌های اسلامی کم‌کم وضع فراگیرتری به خود دید تا جایی که مدارس نظامیه در دوران سلجوقی در چندین شهر همانند بغداد، بلخ، نیشابور، هرات و اصفهان دایر شدند (گریوز¹، 1914: 54). اسلام از ابتدا روی علم و علم‌آموزی تأکید داشت. رشد و پیشرفت ایران و کشورهای اسلامی نیز در دوران ورود اسلام، به اوج خود رسید. حتی می‌توان گفت دانشگاه‌های امروزی مطرح جهان، وامدار دانشگاه‌های اسلامی هستند. برای مثال برخی از تقسیم‌بندی‌های دانشکده‌ای در دانشگاه‌ها و برخی روش‌های تدریس، از ایران و دنیای اسلام به اروپا منتقل شده است (زمانی، 1396: 23).

با گذشت زمان، اروپا قدرتمند شد و در زمینه تدریس و به‌ویژه تدریس دانشگاهی پیشرفت‌های زیادی را در خود و سایر کشورها از جمله کشورهای اسلامی ایجاد کرد؛ بنابراین دوران آموزش عالی نوین در ایران با تأسیس دارالفنون آغاز شد. رفته‌رفته مدارس و مؤسسه‌های برجسته آموزش عالی دیگر همراه با دارالفنون آغاز به کار کردند که از آن جمله می‌توان مدرسه نظام و نیز مدرسه علوم سیاسی را نام برد (فراستخواه و همکاران، 1397). کم‌کم به تعداد دانشگاه‌ها افزوده شد و نخستین دانشگاه جامع ایران - دانشگاه تهران - در سال 1305 خورشیدی ایجاد شد (تکمیل‌همایون، 1386: 8). پس از انقلاب اسلامی ایران نیز با وجود تمام مشکلات و به‌ویژه مشکلات اقتصادی که کشور با آن مواجه بود، به تعداد دانشگاه‌های نوین و پیشرفت روش‌های تدریس افزوده شد (نوروززاده و فتحی و اجارگاه، 1387).

تدریس در جوامع کنونی دارای نقشی حیاتی است که نمی‌توان از آن چشم‌پوشی کرد. دانشگاه‌ها به‌ویژه در سطح جهانی رقابت شدیدی دارند و باید توجه ویژه‌ای به تحلیل واقعیت‌های جامعه، تولید و نقد دانش و فناوری نوین، عرضه راه‌حل‌های فراکنشی و تدریس به‌ویژه در دوره‌های تحصیلات تکمیلی داشته باشند. دانشگاه‌ها باید مأموریت خود را بازنگری کنند تا قادر به تولید دانش علمی و ارائه

1. Graves

مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی
(با تأکید بر نظر دانشجویان علوم انسانی تهران)

الگوی تدریس مناسب به ویژه در دوره های ارشد باشند. علاوه بر این، اگرچه در جهان الگوهای زیادی برای تدریس در دانشگاه ها وجود دارد اما این الگوها برای کشور ما بومی سازی نشده اند و در نتیجه الگوی اسلامی - ایرانی برای تدریس وجود ندارد. بی تردید دانشگاه ها در ایفای نقش هرچه بهتر خود نیازمند الگوی تدریس مناسب با شرایط جامعه هستند. در این زمینه نیازمند استخراج مؤلفه های مطرح در الگوهای تدریس مطرح جهان و سپس بررسی و شناخت عوامل تأثیرگذار در تدریس اسلامی و ایرانی در دانشگاه ها هستیم. این مؤلفه های تأثیرگذار می تواند شامل روش تدریس استاد، محتوای آموزشی، تجهیزات دانشکده، دانشجو، مکان، زمان، صلاحیت حرفه ای استاد، آموزش و پژوهش و تکنولوژی باشد (زمانی، 1396: 23). همچنین مشخصه هایی مانند آزادی آکادمیک، اهداف اجتماعی، سیاسی و اخلاقی، شناخت سیستم دانشگاه و تدریس در توسعه و توجه به تدریس تأثیر داشته و در این زمینه بویایی ها و تعارض های درون دانشگاه نیز اهمیت دارد. البته نمی توان به ویژه در کشورمان نقش دین و پیشینه اسلامی و ایرانی را نادیده گرفت که صداآلودگی نقش بسیار مهمی در تدوین و توسعه الگوی تدریس در دانشگاه ها دارند. در دانشگاه ها الگوی تدریس اثربخش که متناسب با شرایط بومی است، نقش مهمی را در آموزش حرفه ای، تربیت سرمایه های انسانی متخصص باکیفیت، دانشمندان و پژوهشگران مورد نیاز حوزه اقتصاد و همچنین تولید دانش جدید در حمایت از سیستم های نوآور ملی بر عهده دارد (لیو، وانگ و چن¹، 2011: 87).

توسعه الگوی تدریس بومی در دستور کار سیاست گذاران و ذی نفعان مختلف در سراسر جهان قرار گرفته و بر همین اساس، طی چند سال گذشته تعداد روزافزونی از مؤسسه های آموزشی عالی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه از طریق بهبود الگوهای تدریس در آموزش عالی، راهبردهایی برای دستیابی به برتری علمی و دانشگاهی در پیش گرفته اند. در این میان، نظام آموزش عالی ایران نیز به منظور هم راستایی با جنبش های جهانی ناگزیر از توجه به این امر است. برای مثال در سند چشم انداز ایران 1404، نقشه جامع علمی کشور و برنامه پنجم توسعه اشاره هایی به این موضوع شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1389). با وجود این، اکنون دانشجویان به ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی نسبت به تدریس بعضی از اساتید خود رضایت چندانی ندارند و اگر فرهنگ درس خواندن در کشور نبود، وارد محیط دانشگاهی نمی شدند. از نظر بیشتر دانشجویان و به ویژه دانشجویان تحصیلات

1. Liu, Wang & Cheng

تکمیلی، اساتید از نظر اخلاقی و ارتباط استاد و دانشجو در وضعیت خوبی هستند اما از نظر فن تدریس، برنامه‌ریزی مؤثر، کیفیت تدریس و تسلط علمی، با حد مطلوب فاصله دارند (محمودی، بازارگادی و عبادی، 1388: 13؛ کرد زنگنه، صابر و صابر، 1392: 157؛ نوبخت و رودباری، 1391: 22). بدین منظور اصلاح برنامه‌های آموزشی با هدف کاربرد روش‌های نوین تدریس با توجه به شرایط اسلامی و ایرانی کشور به منظور ارتقای یادگیری و رضایتمندی دانشجویان پیشنهاد می‌شود (مرفاتی‌خویی، زارعی، بیات، دستورپور و ریماز، 1392: 67). در این راستا مناسب است که از تجارب زیسته دانشجویان به‌ویژه دانشجویان ارشد (در زمینه تدریس اساتید) که در زمینه تدریس اسلامی و ایرانی آگاهی دارند، بهره‌گرفت تا بتوان الگوی اسلامی - ایرانی تدریس مناسب دوره ارشد را ارائه کرد. با توجه به مطالبی که گفته شد، از جمله نارضایتی دانشجویان از تدریس اساتید خود، ناهمخوانی میان مهارت‌های دانشجویان و بازار کار، رتبه پایین دانشگاه‌های ایران در رتبه‌بندی‌های معتبر بین‌المللی، ناهمخوانی الگوهای تدریس کنونی با ارزش‌های اسلامی و ایرانی و بسیاری مطالب دیگر، خلأ پژوهش در الگوی تدریس اسلامی و ایرانی با بهره‌گیری از تجارب زیسته دانشجویان ارشد رشته‌های علوم انسانی در تدریس اساتید مشهود است. برخورداری از الگوی تدریس اسلامی و ایرانی موجب افزایش بهره‌وری آموزشی می‌شود زیرا این الگو متناسب با شرایط کشور است و با عمل کردن به آن خطاهای آموزشی به حداقل می‌رسد؛ بنابراین نیاز است در پژوهشی به صورت همه‌جانبه مؤلفه‌های تدریس بر پایه تجارب جهانی به دست آید و سپس براساس شرایط کشور بومی‌سازی شده و براساس آن الگوی تدریس اسلامی و ایرانی ارائه شود. امید است این الگو بتواند در تدریس اعضای هیئت‌علمی، مدیران به‌ویژه مدیران آموزشی و تمامی علاقه‌مندان راهگشا باشد.

2. اهداف و پرسش‌های پژوهش

هدف این پژوهش، تبیین الگوی تدریس اسلامی و ایرانی¹ برای دوره ارشد رشته‌های علوم انسانی با تکیه بر دیدگاه دانشجویان ارشد دانشگاه‌های دولتی تهران بر پایه تجارب جهانی (تدریس‌های روز دنیا) است. همچنین هدف دیگر این پژوهش بررسی وضعیت موجود و مطلوب تدریس در دوره‌های ارشد رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های دولتی تهران براساس تجارب زیسته دانشجویان ارشد است که

1. در این پژوهش تأکید بر نقاط مشترک تدریس در رشته‌های علوم انسانی است.

بررسی آن می‌تواند حاوی نکات بسیاری برای تدوین الگوی تدریس اسلامی و ایرانی باشد. در ادامه با توجه به گسترش دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی کشور بدون توجه به کارکردها، مسئله ارتقای کیفیت عوامل دانشگاهی و تعالی تدریس با توجه به جنبه‌های اسلامی و ایرانی در دانشگاه‌ها، پرسش‌هایی مطرح می‌شود:

1. وضعیت موجود و مطلوب تدریس در دوره‌های ارشد رشته‌های علوم انسانی چگونه است؟
2. الگوی تدریس اسلامی و ایرانی حاصل از برآیند الگوهای پیشنهادی دانشجویان چگونه است؟

3. پیشنهاد پژوهش

میرعرب رضی، حاجی تبار و جعفری (1397) به مقایسه مؤلفه‌های تدریس اعضای هیئت‌علمی و مدرسان مدعو از دیدگاه دانشجویان دانشگاه مازندران پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان‌دهنده مشابهت تفاوت در اثربخشی تدریس اعضای هیئت‌علمی و مدرسان مدعو رشته‌های مختلف است. در این میان، کمترین اثربخشی متعلق به رشته تحصیلی زیست‌شناسی و علوم تربیتی و بیشترین اثربخشی متعلق به رشته فیزیک بوده است. در تاج و کرد نوقایی (1396) و اسدزاده (1395) به نظریه‌های آموزش، الگوها، روش‌ها و فنون تدریس پرداخته‌اند. در این دو کتاب، اطلاعات مفیدی درباره تدریس ارائه شده است و به فقدان توجه کافی به تدریس در دانشگاه‌های کشور پرداخته شده است.

شعبانی (1395) معتقد است در فرایند فعالیت‌های آموزشی، هیئت‌علمی عنصر اصلی و کلیدی تحول نیروی انسانی به شمار می‌آید. هیئت‌علمی‌ای کارآمد، دین‌دار و اثربخش است که با نظریه‌ها، مبانی، اصول و روش‌های تدریس آشنا باشد و با بینشی اقتضایی، محیطی را فراهم سازد که به جای انتقال اطلاعات و تحمیل اندیشه، احساس امنیت، شایستگی، خودکنترلی و خودتحویلی را در دانشجویان ایجاد کند؛ در این صورت، دانشجویان خود معمار تعلیم و تربیت‌شان می‌شوند؛ بنابراین اساتید باید سازمان‌ده، راهنما (دینی) و تسهیلگر فعالیت‌های آموزش باشند.

غریب و همکاران (1395) نیز به بررسی تأثیر مدیریت جهادی و اسلامی در آموزش کارآفرینی پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان‌دهنده تأثیر مثبت مدیریت دینی بر آموزش کارآفرینی است. علاوه بر این، سلیمی و رضانی (1393) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که میان رشته تحصیلی، سابقه تدریس و دانشگاه محل دریافت مدرک دکتری اعضای هیئت‌علمی، با کیفیت تدریس آن‌ها رابطه

معنی‌داری وجود دارد، ولی جنسیت بر کیفیت تدریس اعضای هیئت‌علمی تأثیری ندارد. اسدی، غلامی و بلندهمتان (1393) نیز به بررسی عوامل و مؤلفه‌های تدریس اثربخش در آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیئت‌علمی دانشگاه کردستان پرداخته‌اند. در این پژوهش مشخص شد مؤلفه‌های تدریس اثربخش از نظر دانشجویان شامل مهارت‌های آموزشی، ارزیابی نظام‌مند، ارزش‌مداری (دین‌مداری) و منش فردی هستند. این مؤلفه از نظر اعضای هیئت‌علمی متفاوت است، زیرا علاوه‌بر مواردی که بیان شد، ویژگی‌های اخلاقی و عوامل ارتباطی دو مؤلفه مهم دیگر در آموزش عالی به شمار می‌آیند. سلیمی و رضانی (1393) در پژوهش خود دریافتند مؤلفه‌های روابط انسانی، طرح‌درس مطلوب، توجه به محیط یادگیری، انجام دقیق روش تدریس مناسب، ویژگی‌های شخصیتی مدرس، دین‌مداری و ارزشیابی به‌موقع، بیشترین تأثیر را بر متغیر تدریس اثربخش دارند.

علاوه‌براین کردزنگنه، صابر و صابر (1392) در پژوهش خود دریافتند که وضعیت کیفیت دوره‌های تحصیلات تکمیلی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی‌ارشد و دکتری در سطح مطلوب و مورد انتظاری نیست ولی میانگین بُعد ملموسات و همدلی از سایر مؤلفه‌ها بالاتر است. همچنین بین دو گروه علوم انسانی و غیر علوم انسانی تفاوت معناداری وجود داشته و دانشجویان علوم انسانی کیفیت خدمات ارائه‌شده را در حد مطلوب‌تری دانسته‌اند. بریمانی، صالحی و صادقی (1390) در پژوهش خود دریافتند عوامل روش تدریس هیئت‌علمی، سازمان‌دهی محتوای آموزشی، تجهیزات و امکانات دانشگاه، وضعیت دانشجو و وضعیت هیئت‌علمی در بهبود کیفیت آموزش عالی مؤثرند، ولی تأثیرگذاری دانشجو از سایر عوامل بیشتر است. ازسوی دیگر ورمونت و دانشچه¹ (2017) به بررسی چشم‌انداز الگوهای یادگیری و تدریس در مورد دانشجویان پرداخته‌اند. از نظر آنان، توجه به دین می‌تواند در تربیت دانشجویانی ارزش‌مدار و کارآمد بسیار تأثیرگذار باشد. ابوالحجا² (2017) نیز بیان کرده است از دید دانشجویان مهم‌ترین عامل در تدریس خوب، ارزشیابی و کم‌اهمیت‌ترین عامل پیشرفت بلندمدت، دانشجویان است. جنسیت و رشته تحصیلی دانشجو نیز بر درک از تدریس تأثیر دارد.

شیرانی بیدآبادی، نصر اصفهانی، روح‌اللهی و خلیلی³ (2016) به بررسی روش‌های تدریس اثربخش در آموزش عالی و نیازمندی‌ها و محدودیت‌های آن پرداخته‌اند. هدف این پژوهش این است

1. Vermunt & Donche
2. Abu Alhija
3. Shirani Bidabadi, Nasr Isfahani, Rouhollahi & Khalili

که تدریس اثربخش را در آموزش عالی بر پایه تجربه‌های بهترین پروفیسورها بررسی کند. نتایج این پژوهش نشان داد مناسب‌ترین روش تدریس، روش ترکیبی است که دانشجو محور و استاد محور است. همچنین باید به برنامه‌ریزی آموزشی بر پایه شرایط بومی و آمادگی پیشین نیز توجه شود. بررسی پیشینه این پژوهش نشان‌دهنده خلأ پژوهشی در زمینه تأثیر دین و شرایط بومی بر تدریس در کشور است. پژوهش‌های صورت گرفته توجهی نسبت به تدریس بر اساس الگوی اسلامی و ایرانی در تمامی دوره‌ها ندارند. این تحقیقات بیشتر ترجمه منابع قدیمی در زمینه تدریس در دانشگاه‌ها هستند که به دوره‌ای (ارشد و دکتری و...) خاص توجه ندارند و همان‌طور که بیان شد با شرایط بومی کشور و حتی استانداردهای جهانی فاصله دارند؛ در نتیجه می‌توان گفت میان وضعیت موجود و مطلوب تدریس (اسلامی و ایرانی) در دانشگاه‌های کشور تفاوت معناداری وجود دارد (ستاری، 1392). با توجه به خلأ پژوهش در این زمینه و با تکیه بر تجارب دانشجویان ارشد نیاز است پژوهش همه‌جانبه‌ای (شامل تمامی مؤلفه‌های مطرح در تدریس) در زمینه مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی پیشنهادی دانشجویان رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های تهران بر پایه تجارب جهانی صورت گیرد.

4. ملاحظه‌های نظری

4-1. تعریف مفاهیم

به منظور روشن شدن مفاهیمی که مورد نظر پژوهش حاضر است، در ادامه تعریف‌هایی ارائه شده است. این تعریف‌ها عبارتند از الگوی تدریس در دانشگاه‌ها،¹ الگوی تدریس اسلامی و ایرانی،² تجارب³ و رشته‌های علوم انسانی.⁴

4-1-1. الگوی تدریس در دانشگاه‌ها

الگوی تدریس در دانشگاه‌ها صورتی ساده‌شده و نظری از واقعیت‌ها و نظم موجود میان مؤلفه‌های تدریس است و نشانگر متغیرهای موجود، شیوه ارتباط و نتایج حاصل از کنش و واکنش آنهاست. این الگو باید با توجه به شرایط اسلامی و ایرانی کشور طراحی و به کار گرفته شود. الگوهای تدریس

1. The Teaching Pattern at Universities
2. Islamic and Iranian Teaching Pattern
3. Experiences
4. Humanities

اثر بخش در دانشگاه‌ها انتزاعی هستند و می‌توانند شامل تصویرهای ذهنی، نمایش‌های گرافیکی، نمایش‌های بیانی از واقعیت‌های موجود (به‌ویژه میان استاد و دانشجو) باشد (رامسدن^۱، 2006: 16).
الگوهای تدریس دارای مؤلفه‌ها و انواع مختلفی هستند که در جدول شماره 1 ارائه شده است.

4-1-2. الگوی تدریس اسلامی و ایرانی

الگوی تدریس اسلامی و ایرانی مبتنی بر مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلامی و ایرانی و در چهارچوب ارزش‌ها و آرمان‌های اسلامی و ایرانی است. ارزش‌ها و آرمان‌ها سبب ایجاد فرهنگ خاصی برای کشور شده است. این فرهنگ بسیار غنی است و سایر جنبه‌های مطرح در کشور از جمله اقتصاد، سیاست، مسائل اجتماعی و تدریس را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بنابراین باید از آن‌ها برای جهت‌دادن به الگوهای تدریس و تحقق اهداف اسلامی و ایرانی تدریس بهره برد (واعظی، 1390: 72).

4-1-3. تجارب

تجربه درکی مستقیم و بی‌واسطه است که فرد در بافت یا موقعیتی معین آن را می‌فهمد؛ در نتیجه کسب تجربه با نوعی آگاهی و درک بی‌واسطه همراه است که موجب کسب باارزش‌ترین دانش‌ها می‌شود. برای اینکه تجارب قابل استفاده شوند، باید مکتوب شوند (هگ استروم و لیندبرگ^۲، 2013: 121).

4-1-4. رشته‌های علوم انسانی

رشته‌های دانشگاهی را براساس معیارهای مشترکی در گروه‌هایی قرار می‌دهند. یکی از مهم‌ترین گروه‌ها، رشته‌های علوم انسانی است که در دانشگاه‌ها و دیگر مراکز آموزش عالی تدریس می‌شوند و مورد پژوهش قرار می‌گیرند (آبات^۳، 2001). به لحاظ نظری، رشته‌های علوم انسانی بحث مهمی است که طبقه‌بندی‌های مختلفی از آن وجود دارد که از دانشگاهی به دانشگاه دیگر متفاوت است. در این پژوهش، رشته‌های علوم انسانی رشته‌هایی غیر از علوم پزشکی، علوم پایه، هنر و مهندسی را شامل می‌شود. برای مثال می‌توان تاریخ، حقوق، علوم تربیتی، زبان، الهیات و فلسفه را نام برد (سازمان سنجش، 1397).

1. Ramsden
2. Hagstrom & Lindberg
3. Abbott

4-2. چهارچوب مفهومی

با توجه به تدریس‌های جهانی می‌توان مؤلفه‌هایی را در زمینه تدریس مطرح کرد. این مؤلفه‌ها عبارتند از: فنون تدریس (طرح درس، فن بیان و سخنوری، پرسیدن سؤال، پیش‌سازمان‌دهنده، داربست‌زدن، شناخت و فراشناخت و بارش مغزی)، روش تدریس (بحث گروهی، یادگیری مشارکتی، مفهوم‌آموزی شبکه‌ای، خودشکوفایی، سخنرانی بازخوردی، ایفای نقش، آموزش مسئله‌محور، تسلط‌آموزی، سخنرانی، ترکیبی، کاوش علمی، ارائه دانشجو، ارزش‌مدار، بدیعه‌پردازی و تفکر، تدریس غیردستوری، مطالعه اجتماعی، رشد شناختی، تدریس گروهی، تدریس با همراهی کمک‌مدرس (TA و غیره)، منابع و محتوای تدریس (به‌روزرودن، مفیدبودن برای دانشجو، سوق‌دادن دانشجو به سمت پژوهش، هم‌راستایی با اهداف درس، متناسب‌بودن با توانایی‌های دانشجو، تنوع، دردسترس بودن، انگلیسی‌بودن، تسلط استاد و کتاب‌های استاد)، تعامل (صمیمانه، محترمانه، انگیزاننده و پویا، حمایت‌کننده، دسترس‌پذیری استاد در خارج از کلاس، اخلاق حرفه‌ای، رسمی، سختگیرانه، استادمحور، کسل‌کننده، تبعیض و غیره)، مدیریت (تعامل‌گرایانه، اقتضایی، غیرمداخله‌جویانه و رفتارگرایانه)، راهبرد تدریس (غیرمستقیم - تعاملی، غیرمستقیم - تجربی، مستقیم، غیرمستقیم - مطالعه مستقل، نیمه‌مستقیم و غیرمستقیم - نمایشی)، رویکرد تدریس (رهایی‌بخش، درمانگر و اجرایی) و الگوی تدریس (شناختی، اجتماعی، نقادانه، شخصی، انسان‌گرایانه و رفتاری).

5. روش پژوهش

این پژوهش، کاربردی و کیفی است که برای رسیدن به اهداف آن از روش مطالعه تطبیقی¹ و نظریه داده‌بنیاد² به‌عنوان روش پژوهش و تحلیل داده‌های کیفی استفاده شده است؛ در نتیجه کدگذاری باز، محوری و انتخابی و آمار توصیفی و استنباطی به کار گرفته شده است. در این پژوهش، وضعیت موجود و مطلوب تدریس (الگوی اسلامی و ایرانی) از دیدگاه دانشجویان شش دانشگاه دولتی تهران بررسی، مقایسه و تحلیل شده است تا در نهایت به الگوی تدریس اسلامی و ایرانی پیشنهادی برای مقطع ارشد رشته‌های علوم انسانی دست یافته‌ایم. برای این منظور، ابتدا مطالعه‌هایی در سطح ملی و جهانی صورت گرفت تا تمامی مؤلفه‌های مطرح در تدریس شناسایی و بر پایه تجارب جهانی الگوی مفهومی ایجاد شود.

1. Comparative Study
2. Grounded Theory

براساس این الگوی مفهومی، مصاحبه‌ها هدایت شدند. همچنین این الگوی مفهومی وجه تطبیق در پژوهش حاضر است که مؤلفه‌های آن در جدول شماره 1 بیان شده است. این مؤلفه‌ها عبارتند از: فنون، روش تدریس، منابع و محتوای تدریس، تعامل، مدیریت، راهبرد تدریس، رویکرد و الگو. شرکت‌کنندگان، دانشجویان ارشد رشته‌های علوم انسانی شش دانشگاه دولتی تهران در سال 1398 هستند. در این پژوهش نمونه‌گیری نظری¹ (اشباع نظری) صورت گرفته است و اندازه نمونه 120 نفر است (دانشجویان ارشد آگاه در زمینه موضوع پژوهش) که مورد مصاحبه نیمه‌ساختاریافته قرار گرفته‌اند. از این تعداد از دانشگاه علامه طباطبایی 34 نفر، دانشگاه تهران 20 نفر، دانشگاه بهشتی 16 نفر، دانشگاه خوارزمی 19 نفر، دانشگاه تربیت مدرس 13 نفر و دانشگاه الزهرا 18 نفر انتخاب شده‌اند تا بتوان در زمینه این پژوهش به اشباع لازم رسید. برای تعیین روایی، از روایی ممیزی یا بازبینی توسط مصاحبه‌شوندگان استفاده شده است. همچنین برای تعیین پایایی مصاحبه‌ها به ده نفر از متخصصان تدریس سپرده شد تا مصاحبه‌ها را دوباره کدگذاری کنند.

6. یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش مربوط به پرسش اول پژوهش (وضعیت موجود و مطلوب تدریس در دوره‌های ارشد رشته‌های علوم انسانی چگونه است؟) در جدول شماره 1 ارائه شده است. در این جدول وضعیت موجود و مطلوب هر دانشگاه در مؤلفه‌های مختلف مطرح در تدریس برای مقایسه‌پذیری راحت‌تر، در کنار هم ارائه شده است. در اینجا به صورت خلاصه مطالبی که حاصل بررسی و مقایسه وضعیت موجود و مطلوب تدریس (الگوهای اسلامی و ایرانی پیشنهادی) در دانشگاه‌هاست، بیان شده و در انتها جمع‌بندی صورت گرفته است.

6-1. فنون تدریس

6-1-1. وضعیت موجود فنون تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه فن بیان و سخنوری، توضیح و نشان‌دادن و روشنی بیان؛ در دانشگاه تهران توضیح و نشان‌دادن، پرسیدن سؤال و فن بیان و سخنوری؛ در دانشگاه بهشتی فن بیان و سخنوری توضیح و نشان‌دادن و پرسیدن سؤال؛ در دانشگاه خوارزمی توضیح و نشان‌دادن، فن بیان و

1. Theoretical Sampling

مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی
(با تأکید بر نظر دانشجویان علوم انسانی تهران)

سخنوری و پرسیدن سؤال؛ در دانشگاه تربیت مدرس توضیح و نشان دادن، فن بیان و سخنوری و پرسیدن سؤال؛ در دانشگاه الزهرا(س) توضیح و نشان دادن، پرسیدن سؤال، و استفاده از فناوری و برآیند شش دانشگاه؛ توضیح، فن بیان و سخنوری و پرسیدن سؤال است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه شناخت و فراشناخت، داربست زدن و گوش دادن؛ در دانشگاه تهران شناخت و فراشناخت، گوش دادن و بارش مغزی؛ در دانشگاه بهشتی شناخت و فراشناخت، داربست و گوش دادن؛ در دانشگاه خوارزمی شناخت و فراشناخت، گوش دادن و بارش مغزی؛ در دانشگاه تربیت مدرس داربست، شناخت و فراشناخت و روشنی بیان؛ در دانشگاه الزهرا(س) شناخت، فراشناخت و بارش مغزی و گوش دادن و برآیند شش دانشگاه؛ شناخت و فراشناخت، گوش دادن و داربست زدن است.

جمع بندی: در زمینه بیشترین موارد مطرح در وضعیت موجود فنون تدریس بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تهران و تربیت مدرس با هم و بهشتی و خوارزمی با هم دارند و همچنین دانشگاه خوارزمی بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارد. در کمترین موارد مطرح در وضعیت موجود فنون تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تهران و خوارزمی با هم و بهشتی با هم دارند و همچنین دانشگاه علامه و بهشتی بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارند.

2-1-6. وضعیت مطلوب فنون تدریس در دانشگاهها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه نقشه مفهومی (طرح درس)، پیش سازمان دهنده و روشنی بیان؛ در دانشگاه تهران نقشه مفهومی (طرح درس)، پیش سازمان دهنده و فن بیان و سخنوری؛ در دانشگاه بهشتی داربست، نقشه مفهومی (طرح درس)، فن بیان و سخنوری؛ در دانشگاه خوارزمی روشنی بیان، نقشه مفهومی (طرح درس) و استفاده از فناوری؛ در دانشگاه تربیت مدرس شناخت و فراشناخت، پرسیدن سؤال، فن بیان و سخنوری؛ در دانشگاه الزهرا(س) نقشه مفهومی (طرح درس)، استفاده از فناوری و فن بیان و سخنوری و برآیند شش دانشگاه؛ نقشه مفهومی (طرح درس)، فن بیان و سخنوری و پرسیدن سؤال است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه گوش دادن، بارش مغزی و شناخت و فراشناخت؛ در دانشگاه تهران گوش دادن، توضیح و نشان دادن و بارش مغزی؛ در دانشگاه بهشتی گوش دادن، بارش مغزی و شناخت و فراشناخت؛ در دانشگاه خوارزمی گوش دادن، بارش مغزی و داربست زدن؛ در دانشگاه تربیت

مدرس پیش‌سازمان‌دهنده، نقشه مفهومی و گوش دادن؛ در دانشگاه الزهرا(س) گوش دادن، بارش مغزی و پیش‌سازمان‌دهنده و برآیند شش دانشگاه: گوش دادن، بارش مغزی و توضیح و نشان دادن است. جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب فنون تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و تهران دارند و علاوه‌براین دانشگاه‌های علامه، تهران و الزهرا(س) بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. در کمترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب، فنون تدریس بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و بهشتی دارند و همچنین دانشگاه تهران بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارد. در کل می‌توان گفت میان وضعیت موجود و مطلوب فنون تدریس در دانشگاه‌ها تفاوت‌های اندکی به چشم می‌خورد. این مسئله نشان می‌دهد دانشجویان از وضعیت موجود فنون تدریس رضایت نسبی دارند ولی در بُعد توجه به ارزش‌های اسلامی و ایرانی، مهارت‌های شناختی و گوش دادن نیاز است اساتید توجه بیشتری داشته باشند تا بتوان به نتایج بهتری در تدریس دست یافت. این موارد در تدریس‌های مطرح در تجارب جهانی نیز اهمیت دارند.

6-2. روش تدریس

6-2-1. وضعیت موجود روش تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه سخنرانی، ارائه دانشجو و مفهوم‌آمیزی؛ در دانشگاه تهران سخنرانی، سخنرانی بازخوردی و ارائه دانشجو؛ در دانشگاه بهشتی سخنرانی، ارائه دانشجو و سخنرانی بازخوردی؛ در دانشگاه خوارزمی سخنرانی، ارائه دانشجو و بحث گروهی؛ در دانشگاه تربیت مدرس سخنرانی، ارائه دانشجو و سخنرانی بازخوردی؛ در دانشگاه الزهرا(س) ارائه دانشجو، سخنرانی و بحث گروهی و برآیند شش دانشگاه: سخنرانی، ارائه دانشجو و سخنرانی بازخوردی است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه تدریس معکوس، وابستگی متقابل مثبت و نظام‌های مفهومی؛ در دانشگاه تهران تدریس معکوس، آموزش آگاهی و شبیه‌سازی؛ در دانشگاه بهشتی تدریس معکوس، آموزش آگاهی و قیاسی؛ در دانشگاه خوارزمی تدریس معکوس، وابستگی متقابل مثبت و نظام‌های مفهومی؛ در دانشگاه تربیت مدرس تدریس معکوس، وابستگی متقابل مثبت و نظام‌های مفهومی؛ در دانشگاه الزهرا(س) تدریس معکوس، قیاسی و یادگیری برنامه‌ای و برآیند شش دانشگاه: تدریس معکوس، وابستگی متقابل مثبت و نظام‌های مفهومی است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت موجود روش تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های بهشتی و تربیت مدرس دارند و همچنین این دو دانشگاه بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. در کمترین موارد مطرح در وضعیت موجود روش تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های بهشتی و تربیت مدرس و همچنین این دو دانشگاه بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارند.

2-2-6. وضعیت مطلوب روش تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه بحث گروهی، یادگیری مشارکتی و شبکه‌ای؛ در دانشگاه تهران بحث گروهی، یادگیری مشارکتی و شبکه‌ای؛ در دانشگاه بهشتی خودشکوفایی، بحث گروهی و آموزش مسئله‌محور؛ در دانشگاه خوارزمی بحث گروهی، شبکه‌ای و یادگیری مشارکتی؛ در دانشگاه تربیت مدرس بحث گروهی، یادگیری مشارکتی، سخنرانی بازخوردی؛ در دانشگاه الزهرا(س) مفهوم‌آموزی، بحث گروهی و سخنرانی و برآیند شش دانشگاه: بحث گروهی، یادگیری مشارکتی و مفهوم‌آموزی است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه تدریس معکوس، آموزش آگاهی و نظام‌های مفهومی؛ در دانشگاه تهران تدریس معکوس، یادگیری برنامه‌ای و شبیه‌سازی؛ در دانشگاه بهشتی تدریس معکوس، آموزش آگاهی و یادگیری برنامه‌ای؛ در دانشگاه خوارزمی فردی، نظام‌های مفهومی و کاوش به شیوه قضایی با یادداشت‌های تحلیلی؛ در دانشگاه تربیت مدرس تدریس معکوس، آموزش آگاهی و قیاسی؛ در دانشگاه الزهرا(س) قیاسی، یادگیری برنامه‌ای و وابستگی متقابل مثبت و برآیند شش دانشگاه: تدریس معکوس، آموزش آگاهی و قیاسی است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب روش تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و بهشتی دارند و همچنین دانشگاه علامه بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه داراست. در کمترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب روش تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه، بهشتی و تربیت مدرس و همچنین دانشگاه تربیت مدرس بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارد. در کل وضعیت موجود و مطلوب روش‌های تدریس در دانشگاه‌ها تفاوت‌های آشکاری با هم ندارند. همان‌طور که بیان شد، در حال حاضر بیشتر اساتید به روش‌های سنتی تدریس گرایش دارند (مانند سخنرانی) و اگر بخواهند به دانشجو مجالی برای مشارکت بدهند از آنان می‌خواهند مباحث کلامی را ارائه دهند. این در حالی است که دانشجویان مشتاق روش‌های تعاملی (بحث گروهی و

یادگیری مشارکتی) هستند. در این بخش نیز توجه اساتید به ارزش‌های اسلامی و ایرانی کم است زیرا در این صورت با توجه به ارزش‌های ایرانی و اسلامی کشور در زمینه تدریس، باید توجه ویژه‌ای نسبت به مشارکت دانشجو و ارزش‌گذاشتن نسبت به استفاده از روش‌های تدریسی می‌شد که رشد و شکوفایی دانشجو را به دنبال دارد که متأسفانه این‌گونه نیست. با بررسی تدریس‌های مطرح در جهان این نکته روشن می‌شود که آن‌ها به روش‌های تدریسی مانند تدریس شبکه‌ای، تیمی، تسلط‌آموزی و غیره بسیار توجه دارند.

3-6. منابع و محتوای تدریس

1-3-6. وضعیت موجود منابع و محتوای تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه در دسترس بودن، کتاب‌های خودشان و تسلط استاد؛ در دانشگاه تهران به‌روزر بودن، تسلط استاد و در دسترس بودن؛ در دانشگاه بهشتی تسلط استاد، هم‌راستابودن با اهداف درس و به‌روزر بودن؛ در دانشگاه خوارزمی تسلط استاد، کتاب خودشان و متناسب بودن با توانایی‌های استاد؛ در دانشگاه تربیت مدرس کتاب‌های خودشان، تسلط استاد و به‌روزر بودن؛ در دانشگاه الزهرا(س) به‌روزر بودن، سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش و در دسترس بودن و برآیند شش دانشگاه: تسلط استاد، به‌روزر بودن و کتاب‌های خودشان است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه رساله یا طرح تحقیقاتی بودن، دوزبانه بودن و متناسب بودن با استانداردهای دنیا؛ در دانشگاه تهران دوزبانه، انگلیسی و متناسب بودن با تجهیزات؛ در دانشگاه بهشتی دوزبانه بودن، رساله یا طرح تحقیقاتی بودن و آنلاین بودن؛ در دانشگاه خوارزمی دوزبانه، مطابق بودن با استانداردهای دنیا و متناسب بودن با تجهیزات؛ در دانشگاه تربیت مدرس مطابق بودن با توانایی‌های دانشجو، مطابق بودن با توانایی‌های استاد و متناسب بودن با تجهیزات؛ در دانشگاه الزهرا(س) دوزبانه بودن، انگلیسی و فارسی بودن و برآیند شش دانشگاه: دوزبانه بودن، رساله یا طرح تحقیقاتی بودن و متناسب بودن با توانایی‌های دانشجو است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت موجود منابع و محتوای تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تهران، بهشتی، خوارزمی و تربیت مدرس دارند و دانشگاه تربیت مدرس بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه داراست. در کمترین موارد مطرح در وضعیت موجود منابع و محتوای تدریس،

بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و بهشتی و هر دو بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارند.

2-3-6. وضعیت مطلوب منابع و محتوای تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه به‌روزی بودن، مفید بودن برای دانشجو (کاربردی) و سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش؛ در دانشگاه تهران مفید بودن برای دانشجو (کاربردی)، سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش و به‌روزی بودن؛ در دانشگاه بهشتی به‌روزی بودن، سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش و مفید بودن برای دانشجو (کاربردی)؛ در دانشگاه خوارزمی به‌روزی بودن، مفید بودن برای دانشجو (کاربردی) و سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش؛ در دانشگاه تربیت مدرس به‌روزی بودن، مفید بودن برای دانشجو و تنوع؛ در دانشگاه الزهرا(س) به‌روزی بودن، سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش، هم‌راستایی با اهداف درس و برآیند شش دانشگاه: به‌روزی بودن، سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش و هم‌راستایی با اهداف درس است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه دوزبانه بودن، آنلاین بودن و کتاب‌های خودشان؛ در دانشگاه تهران دوزبانه بودن، مقاله و کتاب بودن؛ در دانشگاه بهشتی دوزبانه بودن، کتاب‌های خودشان و مفید بودن برای استاد؛ در دانشگاه خوارزمی دوزبانه بودن، رساله یا طرح تحقیقاتی بودن و فارسی بودن؛ در دانشگاه تربیت مدرس متناسب بودن با توانایی‌های استاد، متناسب بودن با تجهیزات و رساله و طرح تحقیقاتی بودن؛ در دانشگاه الزهرا(س) متناسب بودن با توانایی‌های استاد، دوزبانه بودن و فارسی بودن و برآیند شش دانشگاه: دوزبانه بودن، کتاب‌های خودشان و فارسی بودن است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب منابع و محتوای تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه، خوارزمی و تربیت مدرس با هم و دانشگاه بهشتی و الزهرا(س) با هم دارند و دانشگاه علامه، خوارزمی و تربیت مدرس بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. در کمترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب منابع و محتوای تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تهران، خوارزمی و الزهرا(س) دارند و همچنین این سه دانشگاه بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. علاوه‌براین، در کل وضعیت موجود و مطلوب منابع و محتوای تدریس در دانشگاه‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند. در انتخاب منابع نیز تأکید بر استادمحوری (مثل تسلط استاد، کتاب استاد و در دسترس بودن منبع) به جای شاگردمحوری (مثل به‌روزی بودن، کاربردی بودن و پژوهشی بودن) به چشم می‌خورد. گفتنی است در حال حاضر اساتید به‌روزی بودن منابع را مورد توجه جدی قرار می‌دهند

و این نکته بسیار مثبتی است، اما باز هم توجه به ارزش‌های اسلامی و ایرانی در انتخاب منابع زیاد به چشم نمی‌خورد. شاید این مسئله ناشی از نبود منابع مناسب با توجه به شرایط اسلامی و ایرانی کشورمان باشد که توجه ویژه مسئولان را می‌طلبد. در تدریس‌های جهانی نیز تلاش می‌شود برای داشتن شهروندان ارزش‌مدار، دقت فراوانی در تدوین و انتخاب منابع درسی وجود داشته باشد.

4-6. تعامل برای تدریس

1-4-6. وضعیت موجود تعامل استاد و دانشجو در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه صمیمانه، محترمانه و رسمی؛ در دانشگاه تهران محترمانه، رسمی و صمیمانه؛ در دانشگاه بهشتی محترمانه، رسمی و صمیمانه؛ در دانشگاه خوارزمی رعایت حدود اخلاق و حقوق طرفین، صمیمانه و محترمانه؛ در دانشگاه تربیت مدرس صمیمانه، محترمانه و رسمی؛ در دانشگاه الزهرا(س) صمیمانه، محترمانه و رعایت حدود اخلاق و حقوق طرفین و برآیند شش دانشگاه: محترمانه، صمیمانه و رسمی است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه ثبات در ارتباط، حداکثر ارتباط با دانشجو و غیرمحترمانه؛ در دانشگاه تهران ثبات در ارتباط، آزاد و دانشجومحور؛ در دانشگاه بهشتی ثبات در ارتباط، دانشجومحور و حداکثر ارتباط با دانشجو؛ در دانشگاه خوارزمی دسترس‌ناپذیری استاد خارج از کلاس، ثبات در ارتباط و آزاد؛ در دانشگاه تربیت مدرس ثبات در ارتباط، آزاد و محتوامحور؛ در دانشگاه الزهرا(س) رعایت نکردن حدود اخلاقی و حقوق طرفین، ثبات در ارتباط و تبعیض و برآیند شش دانشگاه: ثبات در ارتباط، آزاد و مبتنی بر اخلاق حرفه‌ای است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت موجود تعامل استاد و دانشجو، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و تربیت مدرس با هم و دانشگاه تهران و بهشتی دارند و همچنین دانشگاه علامه و تربیت مدرس بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. در کمترین موارد مطرح در وضعیت موجود تعامل استاد و دانشجو، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تهران و تربیت مدرس با هم دارند و همچنین این دو دانشگاه بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند.

2-4-6. وضعیت مطلوب تعامل استاد و دانشجو در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه صمیمانه، انگیزاننده و پویا و محترمانه؛ در دانشگاه تهران محترمانه،

انگیزاننده و پویا و حمایت‌کننده؛ در دانشگاه بهشتی دسترس‌پذیری استاد در خارج از کلاس، صمیمانه و محترمانه؛ در دانشگاه خوارزمی محترمانه، صمیمانه و انگیزاننده و پویا؛ در دانشگاه تربیت مدرس صمیمانه، محترمانه و انگیزاننده و پویا؛ در دانشگاه الزهرا(س) صمیمانه، محترمانه و انگیزاننده و پویا و برآیند شش دانشگاه: صمیمانه، محترمانه و انگیزاننده و پویاست.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه، تهران، بهشتی، خوارزمی، تربیت مدرس و الزهرا(س) تبعیض، عدم ثبات در ارتباط و غیرحمایت‌کننده و برآیند شش دانشگاه: تبعیض، عدم ثبات در ارتباط و غیرحمایت‌کننده است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب تعامل استاد و دانشجو، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تربیت مدرس و الزهرا(س) دارند و همچنین بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. در کمترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب تعامل استاد و دانشجو، تمامی دانشگاه‌ها با هم و با برآیند شش دانشگاه شباهت دارند. همچنین در کل وضعیت موجود و مطلوب تعامل استاد و دانشجو در دانشگاه‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند. همان‌طور که بیان شد، در حال حاضر بُعد محترمانه و رسمی بودن در تعامل استاد و دانشجو پُررنگ‌تر است و این در حالی است که دانشجویان نیازمند صمیمیت، احترام، انگیزه و حمایت هستند. علاوه‌براین، در وضع موجود توجه به ارزش‌های اسلامی و ایرانی به چشم نمی‌خورد زیرا بی‌احترامی، دسترس‌ناپذیری استاد به‌ویژه در خارج از کلاس، تبعیض و بی‌ثباتی در ارتباط استاد و دانشجو آشکار است. این‌ها مواردی هستند که باید در تعامل استاد و دانشجو از میان بروند تا بتوان به نتایج آموزشی خوبی رسید. بررسی تدریس در دانشگاه‌های مطرح جهان نشان می‌دهد تعامل مبتنی بر اخلاق حرفه‌ای میان استاد و دانشجو از مهم‌ترین نکاتی است که اساتید به‌خوبی رعایت می‌کنند.

6-5. مدیریت تدریس

6-5-1. وضعیت موجود مدیریت تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه، تهران، بهشتی، خوارزمی و تربیت مدرس رفتارگرایانه و تعامل گرایانه؛ در دانشگاه الزهرا(س) تعامل گرایانه و رفتارگرایانه و برآیند شش دانشگاه نیز تعامل گرایانه و رفتارگرایانه است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه، تهران، بهشتی، خوارزمی و تربیت مدرس غیرمداخله‌جویانه و اقتضایی؛ در دانشگاه الزهراء(س) اقتضایی و غیرمداخله‌جویانه و برآیند شش دانشگاه غیرمداخله‌جویانه و اقتضایی است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت موجود مدیریت تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه، تهران، بهشتی، خوارزمی و تربیت مدرس دارند و همچنین دانشگاه الزهراء(س) بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه داراست. در کمترین موارد مطرح در وضعیت موجود مدیریت تدریس، بیشترین شباهت را علامه، تهران، بهشتی، خوارزمی و تربیت مدرس و با برآیند شش دانشگاه دارند.

2-5-6. وضعیت مطلوب مدیریت کلاس درس

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه، تهران، خوارزمی و تربیت مدرس تعامل‌گرایانه و اقتضایی؛ در دانشگاه بهشتی تعامل‌گرایانه و غیرمداخله‌جویانه؛ در دانشگاه الزهراء(س) تعامل‌گرایانه و رفتارگرایی و برآیند شش دانشگاه تعامل‌گرایانه و اقتضایی است.

کمترین موارد: در دانشگاه‌های علامه، تهران و خوارزمی رفتارگرایی و غیرمداخله‌جویانه؛ دانشگاه بهشتی رفتارگرایی و اقتضایی؛ دانشگاه تربیت مدرس غیرمداخله‌جویانه و اقتضایی؛ دانشگاه الزهراء(س) اقتضایی و غیرمداخله‌جویانه است. علاوه‌براین، برآیند حاصل از شش دانشگاه رفتارگرایی و غیرمداخله‌جویانه است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب مدیریت تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه، تهران، خوارزمی، تربیت مدرس با هم و با برآیند حاصل از شش دانشگاه دارند اما در کمترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب مدیریت تدریس دانشگاه علامه، تهران و خوارزمی با هم و با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. همچنین در کل، وضعیت موجود و مطلوب مدیریت کلاس در دانشگاه‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند. در حال حاضر گرچه بُعد تعامل‌گرایانه در مدیریت اساتید پررنگ‌تر است اما همچنان بُعد رفتارگرایی (استادمحور) بسیار جلوه‌گر است. این در حالی است که دانشجویان مدیریت تعاملی، اقتضایی و غیرمداخله‌جویانه را بیشتر مدنظر دارند؛ از منظر ارزش‌های اسلامی و ایرانی و تجارب جهانی نیز این نوع مدیریت پسندیده‌تر است.

6-6. راهبرد تدریس

6-6-1. وضعیت موجود راهبرد تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه مستقیم، غیرمستقیم - تعاملی و نیمه‌مستقیم؛ در دانشگاه تهران مستقیم، غیرمستقیم - تعاملی و غیرمستقیم - تجربی؛ در دانشگاه بهشتی مستقیم، غیرمستقیم - تعاملی و غیرمستقیم - تجربی؛ در دانشگاه خوارزمی مستقیم، غیرمستقیم - تعاملی و نیمه‌مستقیم؛ در دانشگاه تربیت مدرس مستقیم، غیرمستقیم - تعاملی و غیرمستقیم - تجربی؛ در دانشگاه الزهرا(س) غیرمستقیم - تعاملی، مستقیم و غیرمستقیم - تجربی و برآیند شش دانشگاه: مستقیم، غیرمستقیم - تعاملی و نیمه‌مستقیم است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه غیرمستقیم - نمایشی، غیرمستقیم - تجربی و غیرمستقیم - مطالعه مستقل؛ در دانشگاه تهران نیمه‌مستقیم، غیرمستقیم - نمایشی و غیرمستقیم - مطالعه مستقل؛ در دانشگاه بهشتی غیرمستقیم - نمایشی، غیرمستقیم - مطالعه مستقل و نیمه‌مستقیم؛ در دانشگاه خوارزمی غیرمستقیم - مطالعه مستقل، غیرمستقیم - نمایشی و غیرمستقیم - تجربی؛ در دانشگاه تربیت مدرس غیرمستقیم - نمایشی، نیمه‌مستقیم و غیرمستقیم - مطالعه مستقل؛ در دانشگاه الزهرا(س) غیرمستقیم - نمایشی، غیرمستقیم - مطالعه مستقل و نیمه‌مستقیم و برآیند شش دانشگاه: غیرمستقیم - نمایشی، غیرمستقیم - مطالعه مستقل و غیرمستقیم - تجربی است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت موجود راهبرد تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و خوارزمی با هم و دانشگاه‌های تهران و بهشتی با هم دارند و همچنین دانشگاه علامه و خوارزمی بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه داراست. در کمترین موارد مطرح در وضعیت موجود راهبرد تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه علامه و خوارزمی با هم و دانشگاه بهشتی و الزهرا(س) با هم دارند و همچنین دانشگاه تربیت مدرس بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه داراست.

6-6-2. وضعیت مطلوب راهبرد تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه غیرمستقیم - تعاملی، غیرمستقیم - تجربی و غیرمستقیم - مطالعه مستقل؛ در دانشگاه تهران غیرمستقیم - تعاملی، غیرمستقیم - مطالعه مستقل و غیرمستقیم - تجربی؛

در دانشگاه بهشتی غیرمستقیم - تعاملی، غیرمستقیم - مطالعه مستقل و غیرمستقیم - تجربی؛ در دانشگاه خوارزمی غیرمستقیم - تعاملی، غیرمستقیم - تجربی و مستقیم؛ در دانشگاه تربیت مدرس غیرمستقیم - تعاملی، مستقیم و غیرمستقیم - تجربی؛ در دانشگاه الزهرا(س) غیرمستقیم - تعاملی، مستقیم و غیرمستقیم - تجربی و برآیند شش دانشگاه: غیرمستقیم - تعاملی، غیرمستقیم - تجربی و مستقیم است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه غیرمستقیم - نمایشی، نیمه‌مستقیم و مستقیم؛ در دانشگاه تهران نیمه‌مستقیم، غیرمستقیم - نمایشی و مستقیم؛ در دانشگاه بهشتی نیمه‌مستقیم، غیرمستقیم - نمایشی و مستقیم؛ در دانشگاه خوارزمی غیرمستقیم - نمایشی، نیمه‌مستقیم و غیرمستقیم - مطالعه مستقل؛ در دانشگاه تربیت مدرس غیرمستقیم - نمایشی، نیمه‌مستقیم و غیرمستقیم - مطالعه مستقل؛ در دانشگاه الزهرا(س) غیرمستقیم - نمایشی، غیرمستقیم - مطالعه مستقل و نیمه‌مستقیم و برآیند شش دانشگاه: غیرمستقیم - نمایشی، نیمه‌مستقیم و غیرمستقیم - مطالعه مستقل است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب راهبرد تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه تهران و بهشتی با هم و دانشگاه تربیت مدرس و الزهرا(س) با هم دارند و همچنین دانشگاه خوارزمی بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه داراست. اما در کمترین موارد مطرح در وضعیت مطلوب راهبرد تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های خوارزمی و تربیت مدرس دارند. همچنین این دو دانشگاه بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارد. در کل، وضعیت موجود و مطلوب راهبرد تدریس در دانشگاه‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند. در این زمینه نیز راهبرد مستقیم (استادمحور) و سستی نقش پُرنگی دارد که از نظر دانشجویان بهتر است به سمت راهبردهای تعاملی و نوین مطرح در جهان حرکت کرد تا بتوان ارزش‌های اسلامی و ایرانی را نیز به‌خوبی انتقال داد.

6-7. رویکرد تدریس

6-7-1. وضعیت موجود رویکرد تدریس در دانشگاه‌ها

در دانشگاه علامه، بهشتی و تربیت مدرس اجرایی، درمانگر و رهایی‌بخش؛ و در دانشگاه تهران، خوارزمی و الزهرا(س) درمانگر، اجرایی و رهایی‌بخش است. برآیند شش دانشگاه نیز اجرایی، درمانگر و رهایی‌بخش است.

جمع‌بندی: در زمینه وضعیت موجود رویکرد تدریس، دانشگاه علامه، بهشتی و تربیت مدرس با هم و با برآیند شش دانشگاه همخوانی دارند.

2-7-6. وضعیت مطلوب رویکرد تدریس در دانشگاه‌ها

در دانشگاه علامه درمانگر، اجرایی و رهایی‌بخش؛ در دانشگاه تهران، بهشتی، خوارزمی، تربیت مدرس و الزهرا(س) رهایی‌بخش، درمانگر و اجرایی است. برآیند شش دانشگاه: رهایی‌بخش، درمانگر و اجرایی است.

جمع‌بندی: در زمینه وضعیت مطلوب رویکرد تدریس بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تهران، بهشتی، خوارزمی، تربیت مدرس و الزهرا(س) با هم و با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. همچنین وضعیت موجود و مطلوب منابع و محتوای تدریس در دانشگاه‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند که قابل تأمل است. رویکردی که در حال حاضر بیشتر مورد توجه اساتید است، رویکرد اجرایی (عدم توجه کافی به دانشجو) است و این در حالی است که رویکرد رهایی‌بخش (توجه کامل به دانشجو و رشد او) بیشتر مدنظر دانشجویان است. رویکرد رهایی‌بخش که امروزه در جهان طرفداران بسیار دارد، با توجه به ارزش‌های اسلامی و ایرانی نیز از اهمیت فراوانی برخوردار است.

2-8. الگوی تدریس

1-8-6. وضعیت موجود الگوی تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه و الزهرا(س) رفتاری، شناختی و پردازش اطلاعات؛ در دانشگاه تهران، بهشتی، خوارزمی و تربیت مدرس رفتاری، شناختی و اجتماعی است و برآیند شش دانشگاه: رفتاری، شناختی و پردازش اطلاعات است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه انسان‌گرایانه، نقادانه و ساختن‌گرایی؛ در دانشگاه تهران انسان‌گرایانه، شخصی و نقادانه؛ در دانشگاه بهشتی انسان‌گرایانه، نقادانه و ساختن‌گرایی؛ در دانشگاه خوارزمی نقادانه، انسان‌گرایانه و ساختن‌گرایی؛ در دانشگاه تربیت مدرس انسان‌گرایانه، ساختن‌گرایی و نقادانه؛ در دانشگاه الزهرا(س) انسان‌گرایانه، شخصی و نقادانه و برآیند شش دانشگاه: نقادانه، ساختن‌گرایی و انسان‌گرایانه است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد مطرح در وضعیت موجود الگوی تدریس، بیشترین شباهت را

دانشگاه تهران، بهشتی، خوارزمی و تربیت مدرس با هم و دانشگاه علامه و الزهرا(س) با هم دارند و همچنین دانشگاه علامه و الزهرا(س) بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه داراست. در کمترین موارد مطرح در وضعیت موجود الگوی تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و بهشتی با هم و دانشگاه‌های تهران و الزهرا(س) با هم دارند و همچنین دانشگاه علامه و بهشتی بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند.

2-8-6. وضعیت مطلوب الگوی تدریس در دانشگاه‌ها

بیشترین موارد: در دانشگاه علامه شناختی، پردازش اطلاعات و اجتماعی؛ در دانشگاه تهران شناختی، اجتماعی و نقادانه؛ در دانشگاه بهشتی شناختی، اجتماعی و نقادانه؛ در دانشگاه خوارزمی اجتماعی، شناختی و نقادانه؛ در دانشگاه تربیت مدرس نقادانه، اجتماعی و پردازش اطلاعات؛ در دانشگاه الزهرا(س) شناختی، نقادانه و اجتماعی و برآیند شش دانشگاه: شناختی، اجتماعی و نقادانه است.

کمترین موارد: در دانشگاه علامه رفتاری، انسان‌گرایانه و ساختن‌گرایی؛ در دانشگاه تهران رفتاری، شخصی و انسان‌گرایانه؛ در دانشگاه بهشتی انسان‌گرایانه، رفتاری، پردازش اطلاعات؛ در دانشگاه خوارزمی رفتاری، انسان‌گرایانه و ساختن‌گرایی؛ در دانشگاه تربیت مدرس رفتاری، ساختن‌گرایی و شخصی؛ در دانشگاه الزهرا(س) ساختن‌گرایی، شخصی و رفتاری و برآیند شش دانشگاه: رفتاری، انسان‌گرایانه و ساختن‌گرایی است.

جمع‌بندی: در بیشترین موارد موجود در وضعیت مطلوب الگوی تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های تهران، بهشتی و خوارزمی دارند و همچنین بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. اما در کمترین موارد موجود در وضعیت مطلوب الگوی تدریس، بیشترین شباهت را دانشگاه‌های علامه و خوارزمی دارند و بیشترین شباهت را با برآیند شش دانشگاه دارا هستند. کل، وضعیت موجود و مطلوب الگوی تدریس در دانشگاه‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند. در حال حاضر بیشتر تأکید بر الگوی رفتاری (تأکید بر نتایج) است و این در حالی است که الگوی شناختی (تأکید بر فرایند) از نظر دانشجویان بیشتر مد نظر است. همچنین لازم است از الگوهای نقادانه و انسان‌گرایانه مطرح در جهان امروز بهره گرفت تا با توجه به ارزش‌های اسلامی و ایرانی بتوان به نتایج بهتری دست یافت.

7. جمع‌بندی پاسخ به پرسش نخست پژوهش

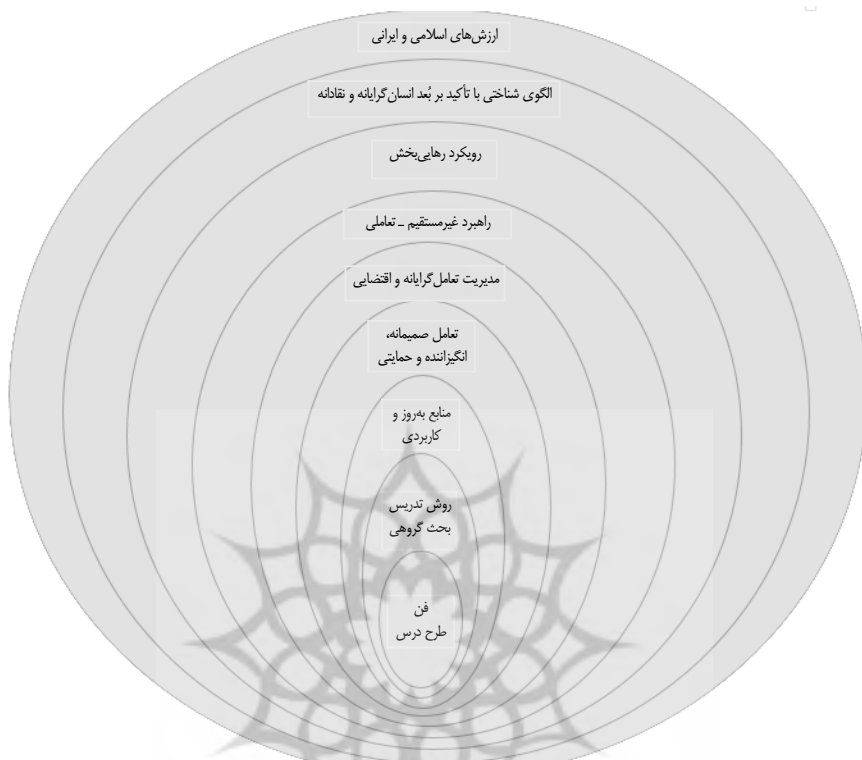
با مرور منابع مرتبط، بررسی تدریس در دانشگاه‌های معتبر دنیا و براساس دیدگاه دانشجویان نسبت به تدریس موجود کشور و تدریس اسلامی و ایرانی (مطلوب)، میان تدریس در دانشگاه‌های ایران و دانشگاه‌های مطرح جهان و همچنین تدریس مطابق با ارزش‌های اسلامی و ایرانی تفاوت وجود دارد. این تفاوت‌ها در زمینه روش، راهبرد، رویکرد و الگوی تدریس، مدیریت و تعامل استاد و دانشجو آشکارتر است که می‌توان با الگوگرفتن از تدریس در دانشگاه‌های مطرح جهان و توجه به ارزش‌های اسلامی و ایرانی به‌ویژه با تکیه بر دیدگاه دانشجویان ارشد، گام مهمی در بهبود تدریس (به‌ویژه در دوره ارشد) برداشت. در این زمینه باید از روش‌های سنتی و استادمحور فاصله گرفت و به سمت روش‌های تعاملی و دانشجومحور مطابق با ارزش‌های اسلامی و ایرانی پیش رفت. همچنین باید بسترسازی‌های مناسب را برای پیاده‌سازی فنون، روش‌ها و سایر مؤلفه‌های نوین تدریس مطابق با استانداردهای جهانی و مهم‌تر از آن ارزش‌های اسلامی و ایرانی انجام داد. در این صورت، اهداف والای اسلامی و ایرانی در تدریس و حتی سایر زمینه‌ها محقق می‌شود، زیرا تدریس نقش اساسی در تحقق اهداف کشورها دارد.

8. الگوی تدریس اسلامی و ایرانی حاصل از برآیند الگوی‌های پیشنهادی دانشجویان

چگونه است؟

بر پایه یافته‌های پژوهش که حاصل برآیند نظرات دانشجویان در مورد الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی است، الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بهتر است دارای هشت مؤلفه در بافتی از ارزش‌های اسلامی و ایرانی باشد. این مؤلفه‌ها شامل فنون تدریس، روش تدریس، منابع و محتوای تدریس، تعامل استاد و دانشجو، مدیریت، راهبرد تدریس، رویکرد و الگوی تدریس است؛ بنابراین الگوی اسلامی - ایرانی حاصل از یافته‌های پژوهش به صورت زیر خواهد بود:

شکل شماره ۱. الگوی تدریس اسلامی و ایرانی (از جزئی‌ترین به کلی‌ترین مؤلفه)

در این الگوی تدریس اسلامی و ایرانی مشخص است که دانشجویان بیشتر نیازمند طرح‌درس مشخص از سمت استاد، روش‌های تدریس تعاملی (مثل بحث گروهی)، منابع به‌روز و کاربردی، تعامل صمیمانه همراه با انگیزش و حمایت، مدیریت و راهبرد تعاملی، رویکرد رهایی‌بخش (رشد همه‌جانبه) و الگوی تدریس شناختی با تأکید بر بعد انسان‌گرایانه و نقادانه هستند. الگوی پیشنهادی دایره‌هایی متشکل از هشت مؤلفه است که در درون هم و در بافتی اسلامی و ایرانی قرار گرفته‌اند. این مؤلفه‌ها از هم جدا نبوده و با هم و با بافت اسلامی و ایرانی کشور ارتباط کامل دارند. چنین الگوهایی به الگوهای پیازی معروف‌اند که هر لایه در دل لایه دیگری قرار گرفته است.

۹. نتیجه‌گیری

پژوهش در مورد الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی و براساس دیدگاه دانشجویان ارشد، از اهمیت بالایی برخوردار است. این الگو گرچه بیشتر مناسب تدریس در دوره ارشد رشته‌های

مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی
(با تأکید بر نظر دانشجویان علوم انسانی تهران)

علوم انسانی دانشگاه‌های کشور است اما می‌توان با تکیه بر آن به اطلاعات مفیدی برای تدریس دست یافت. اهمیت پژوهش حاضر در آن است که پس از بررسی کامل منابع داخلی و خارجی مرتبط با تدریس در دانشگاه‌ها و استخراج اطلاعات، وضعیت موجود تدریس و در نهایت الگوی تدریس اسلامی و ایرانی براساس دیدگاه دانشجویان ارشد بررسی و ارائه شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد الگوی تدریس بهتر است دارای هشت مؤلفه باشد که درون بافتی از ارزش‌های اسلامی و ایرانی قرار گرفته‌اند. این مؤلفه‌ها از جزئی‌ترین به کلی‌ترین شامل فنون تدریس، روش تدریس، منابع و محتوای تدریس، تعامل استاد و دانشجو، مدیریت، راهبرد تدریس، رویکرد و الگوی تدریس هستند. در حال حاضر در دانشگاه‌ها بیش از همه، فن توضیح و نشان‌دادن، روش تدریس سخنرانی و ارائه دانشجو، استفاده از منابعی که استاد بر آن‌ها مسلط است و همچنین کتاب‌های خود استاد، تعامل محترمانه، مدیریت تعامل گرایانه و رفتار گرایانه، راهبرد مستقیم، رویکرد اجرایی و الگوی رفتاری توسط اساتید به کار گرفته می‌شود. با مقایسه‌ای که میان وضع موجود تدریس در دانشگاه‌های کشور با تدریس‌های جهانی و تأکید بر ارزش‌های اسلامی و ایرانی صورت گرفت، مشخص شد بیشترین تفاوت در زمینه روش‌های تدریس، تعامل، مدیریت، راهبرد، رویکرد و الگوی تدریس است، ولی از نظر فنون تدریس و منابع، سطح بهتر و قابل قبول‌تری در تدریس دانشگاه‌های کشور وجود دارد.

گفتنی است با توجه به الگوی تدریس اسلامی و ایرانی پیشنهادی، دانشجویان بیش از هر چیز در تدریس اساتید خود نیازمند احترام، انگیزه و پویایی، صمیمیت، حمایت، انسان‌گرایی، تعامل و کاربردی بودن هستند. با توجه به اینکه نخستین بار است پژوهش حاضر بدین روش به موضوع جدید الگوی تدریس اسلامی و ایرانی با تکیه بر دیدگاه دانشجویان ارشد رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های دولتی (بر پایه تجارب جهانی) پرداخته است، بنابراین مقایسه نتایج این پژوهش با آثار مشابه دشوار است، ولی با کل‌نگری می‌توان گفت نتایج پژوهش حاضر تا حدودی با نتایج حاصل از پژوهش‌هایی مانند اسدزاده (1395)، ستاری (1392)، پورجمشیدی، مؤمنی‌زاد و کیهانی فاضل (1397)، زمانی (1396)، ابوالحجا (2017) و شیرانی بیدآبادی و همکاران (2016) همخوانی دارد. این پژوهش‌ها به اهمیت بحث تدریس در دانشگاه‌ها، کمبودها و فقدان توجه لازم در این زمینه، روش‌ها و فنون و سایر نکات مرتبط به تدریس در دانشگاه‌ها اشاره کرده‌اند، ولی در هیچ‌کدام توجه مناسبی نسبت به ارزش‌های اسلامی و ایرانی کشورمان نشده است و بدون تأکید بر دوره‌ای خاص، اصولاً به ترجمه آثار

جهانی قدیمی بسنده شده است.

ازسوی دیگر با توجه به یافته‌های پژوهش نمی‌توان به طور مشخص گفت تدریس کدام یک از شش دانشگاه دولتی تهران شبیه هم است؛ برای مثال دانشگاه علامه از نظر دسترس پذیری اساتید، دانشگاه تهران ارائه منابع به روز و استفاده از کمک مدرس، دانشگاه تربیت مدرس از نظر حمایت همه‌جانبه از دانشجو، دانشگاه بهشتی از نظر روش‌های ارزشیابی فرایندی (بدون نمره پایان ترم)، دانشگاه خوارزمی از نظر انگیزش و دانشگاه الزهرا(س) از نظر احترام به دانشجو برجسته هستند. البته برخی نکات منفی نیز در مورد هریک از شش دانشگاه وجود دارد که در جدول شماره ۱ مشخص شده است. تمامی این مشخصه‌ها در کنار هم نشان‌دهنده تدریس در کشور هستند؛ در نتیجه اساتید با نگاهی متعهدانه و والدینی نسبت به دانشجویان و وظایف و بر پایه یافته‌های این پژوهش می‌توانند چشم‌اندازی نو نسبت به تدریس در دانشگاه‌ها داشته باشند تا بتوانند رضایت خود، دانشجویان و جامعه را تأمین کنند.

جدول شماره ۱. نظرات دانشجویان ارشد رشته‌های علوم انسانی (مرتب شده بر اساس وضعیت مطلوب

حاصل از مجموع نظرات دانشجویان با مطلوبیت الگوی اسلامی - ایرانی)^۱

مجموع شش دانشگاه	الزهرا(س)		تربیت مدرس		خوارزمی		بهشتی		تهران		علامه		سرفصل‌ها	
	مطلوب بود	مطلوب ن بود	مطلوب بود	مطلوب ن بود	مطلوب بود	مطلوب ن بود	مطلوب بود	مطلوب ن بود	مطلوب بود	مطلوب ن بود	مطلوب بود	مطلوب ن بود		
67	43	9	2	3	5	11	8	9	6	17	9	17	12	نقشه مفهومی (طرح درس)
55	70	8	10	7	7	6	11	9	9	12	10	13	23	فن بیان و سخنوری
55	57	7	11	10	7	8	7	7	6	10	13	13	13	پرسیدن سؤال
53	43	7	3	1	3	8	4	9	4	13	7	15	12	پیش‌سازمان‌دهنده ^۲
51	10	6	3	6	0	7	2	11	1	9	3	12	1	داریست‌زدن ^۳

۱. به منظور کاهش تعداد صفحات پژوهش، برخی ردیف‌های جدول حذف شده است. برای دستیابی به کل یافته‌های

پژوهش به رساله‌ای که پژوهش از آن دریافت شده است، مراجعه شود.

۲. پیوند مطالب پیشین و جدید (تقی‌زاده، ۱۳۹۸).

۳. کمک استاد یا دانشجوی قوی به دانشجوی ضعیف و کم‌شدن تدریجی کمک تا رسیدن به توانایی کامل (تقی‌زاده، ۱۳۹۸).

مجموع شش دانشگاه	الزهراس		تربیت مدرس		خوارزمی		بهشتی		تهران		علامه		سرفصل‌ها	
	مطلبی	پژوهشی	مطلبی	پژوهشی	مطلبی	پژوهشی	مطلبی	پژوهشی	مطلبی	پژوهشی	مطلبی	پژوهشی		
48	3	8	1	11	1	10	0	4	1	7	0	8	0	شناخت و فراشناخت ¹
25	16	2	1	7	4	2	2	3	3	5	1	6	5	بارش مغزی ²
روش تدریس														
63	46	8	8	8	3	12	9	7	6	10	7	18	13	بحث گروهی ³
48	19	5	5	6	3	7	3	5	1	11	3	14	4	یادگیری مشارکتی ⁴
34	40	9	5	2	4	7	3	5	5	5	8	6	15	مفهوم‌آموزی ⁵
33	5	2	1	1	0	9	0	4	1	8	1	9	2	شبکه‌ای ⁶
32	11	3	1	2	1	7	2	9	2	7	5	4	0	خودشکوفایی ⁷
31	52	5	5	6	5	3	6	6	9	5	13	6	15	سخنرانی بازخوردی ⁸
29	14	5	2	5	3	3	1	5	4	5	2	6	2	ایفای نقش ⁹
28	28	3	4	1	2	4	6	7	3	6	8	7	5	آموزش مسئله‌محور ¹⁰
25	11	1	0	2	1	5	3	7	1	5	2	5	4	تسلط‌آموزی ¹¹

1. شناخت: شناخت دانش‌آموزان و توانایی‌های آن‌ها (توانایی‌های حسی، حرکتی و هوشی و غیره) / فراشناخت: توانایی مدیریت پردازش ذهن خود و دیگران (دانش‌آموزان، معلمان، مدیران و غیره) (تقی‌زاده، 1398).
2. مشورت و تصمیم‌گیری گروهی (تقی‌زاده، 1398).
3. به‌چالش‌کشیدن دانشجو برای بیان و دفاع از عقایدش (تقی‌زاده، 1398).
4. تشکیل گروه‌های آموزشی شامل دانشجویان قوی و ضعیف (تقی‌زاده، 1398).
5. درک روابط بین مفاهیم (تقی‌زاده، 1398).
6. فراهم‌کردن ارتباط دانشجویان با اساتید دیگر، متخصصان، افراد و غیره (تقی‌زاده، 1398).
7. پرورش درک شخصی و ظرفیت رشد (تقی‌زاده، 1398).
8. تبدیل سخنرانی به روش تعاملی (تقی‌زاده، 1398).
9. تدریس براساس نقش‌بازی کردن دانشجویان (تقی‌زاده، 1398).
10. استدلال علمی و گردآوری اطلاعات (تقی‌زاده، 1398).
11. رسیدن به حد تسلط برای همه با در نظر گرفتن استعدادها (تقی‌زاده، 1398).

مجموع شش دانشگاه	الزهراس		تربیت مدرس		خوارزمی		بهشتی		تهران		علامه		سرفصل‌ها	
	مطلب	دیگر	مطلب	دیگر	مطلب	دیگر	مطلب	دیگر	مطلب	دیگر	مطلب	دیگر		
25	88	7	10	5	11	5	15	3	12	1	15	4	25	سخنرانی
25	9	3	1	4	2	6	1	6	2	2	1	6	2	ترکیبی ¹
24	11	2	2	0	1	6	3	5	2	5	6	6	3	کاوش علمی ²
22	74	3	13	3	9	8	15	3	11	2	10	3	16	ارائه دانشجو
21	4	3	1	2	0	4	1	3	0	5	1	4	1	ارزش‌مدار
21	11	1	1	1	1	3	2	5	1	4	4	7	2	بدیعه‌پردازی و تفکر ³
21	11	1	1	3	0	6	2	4	2	1	2	6	1	تدریس غیردستوری ⁴
19	10	2	4	0	0	5	1	6	1	3	3	3	1	مطالعه اجتماعی ⁵
16	7	1	0	0	0	2	1	2	2	7	4	4	0	رشد شناختی ⁶
14	17	1	2	1	0	5	6	2	3	2	3	3	3	تدریس گروهی ⁷
13	5	1	0	2	0	1	0	1	0	6	5	2	0	تدریس با همراهی کمک مدرس (TA) ⁸
12	21	2	6	0	0	1	1	2	4	6	6	1	4	تدریس کتابخانه‌ای (سواد اطلاعاتی و غیره) ⁹
12	7	2	1	2	1	3	0	2	0	2	1	1	4	استقرایی ¹⁰

1. استفاده از چند روش تدریس (تقی‌زاده، 1398).
2. فراگیری نظام پژوهش و کشف (تقی‌زاده، 1398).
3. انتقادی و بااندیشانه (تقی‌زاده، 1398).
4. ظرفیت‌سازی برای رشد فردی، استقلال و عزت نفس (تقی‌زاده، 1398).
5. حل مشکلات جامعه با مشارکت (تقی‌زاده، 1398).
6. تقویت تحول شناختی (تقی‌زاده، 1398).
7. مشارکت اساتید در تدریس یک درس (تیمی) (تقی‌زاده، 1398).
8. کمک دانشجوی باتجربه و ماهر به استاد در تدریس (تقی‌زاده، 1398).
9. تدریسی که تأکید آن بر محیط کتابخانه و امکانات آن است (تقی‌زاده، 1398).
10. تشریح و تفسیر عناصر سازنده یک موضوع، گروه‌بندی و عنوان‌بندی این اطلاعات و اجازه نتیجه‌گیری کلی به دانشجو (تقی‌زاده، 1398).

مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی
(با تأکید بر نظر دانشجویان علوم انسانی تهران)

مجموع شش دانشگاه		الزهراس		تربیت مدرس		خوارزمی		بهشتی		تهران		علامه		سرفصل‌ها
مطلوبین	مردم	مطلوبین	مردم	مطلوبین	مردم	مطلوبین	مردم	مطلوبین	مردم	مطلوبین	مردم	مطلوبین	مردم	مطلوبین
6	5	0	0	0	0	2	2	1	1	0	1	3	1	یادگیری برنامه‌ای ¹
5	5	0	0	0	0	1	2	2	0	1	1	1	2	قیاسی ²
منابع و محتوای تدریس														
83	59	13	10	10	6	16	9	12	8	17	12	25	14	به‌روزر بودن
72	38	9	6	7	2	10	7	10	4	19	9	17	10	مفید بودن برای دانشجو (کاربرد)
68	29	11	10	5	2	9	4	11	5	19	4	13	4	سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش
54	49	10	5	4	6	8	6	7	9	12	10	6	13	هم‌راستا بودن با اهداف درس
39	15	6	4	1	0	6	2	8	2	9	5	9	2	متناسب بودن با توانایی‌های دانشجو
37	18	6	2	6	2	7	4	8	3	5	4	5	3	تنوع
30	51	6	9	4	5	5	6	4	6	4	10	7	16	دردسترس بودن
30	22	3	1	3	3	7	8	4	4	5	1	8	5	انگلیسی بودن
28	60	8	9	3	8	6	14	3	9	3	11	5	15	تسلط استاد
11	53	1	2	5	9	2	13	0	6	2	8	1	15	کتاب‌های خودشان
تعامل														
74	65	13	12	9	8	12	10	10	7	12	10	18	18	صمیمانه
71	75	11	11	6	7	13	10	10	14	16	12	15	20	محترمانه

1. تقسیم‌بندی واحدهای لازم برای یادگیری و مشخص شدن این مطلب که هر بار چه میزان و به چه طریق باید آموزش داده شود (تقی‌زاده، 1398).

2. ابتدا مفاهیم کلی درک و سپس تقسیم‌بندی صورت می‌گیرد، پس از آن مسائل جزئی مربوط به کلیات درک و ارتباط برقرار می‌شود (تقی‌زاده، 1398).

مجموع شش دانشگاه	الزهرا (س)		تربیت مدرس		خوارزمی		بهشتی		تهران		علامه		سرفصل‌ها	
	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان		
63	14	9	3	5	1	10	3	8	2	14	4	17	3	انگیزاننده و پویا
58	19	6	2	4	1	10	5	9	3	14	5	15	3	حمایت‌کننده
53	29	8	4	3	3	7	4	11	4	13	5	11	9	دسترس‌پذیری استاد خارج از کلاس
42	48	6	6	1	4	5	11	7	6	11	9	12	12	رعایت حدود اخلاقی و حقوق طرفین
19	53	3	5	2	6	2	7	3	10	4	11	5	14	رسمی
7	21	1	2	0	1	1	7	2	3	2	4	1	4	سختگیرانه
5	36	3	4	1	6	0	6	0	6	1	6	0	8	استادمحور
0	17	0	0	0	1	0	6	0	2	0	4	0	4	رعایت‌نشدن حدود اخلاقی و حقوق طرفین
0	17	0	2	0	1	0	1	0	3	0	7	0	3	دسترس‌ناپذیری استاد خارج از کلاس
0	37	0	5	0	5	0	7	0	3	0	6	0	7	کسل‌کننده
0	20	0	2	0	1	0	5	0	3	0	3	0	6	غیرحمایت‌کننده
0	17	0	1	0	3	0	4	0	3	0	4	0	2	تبعیض
مدیریت														
92	62	16	13	9	7	14	11	9	6	15	9	29	16	تعامل‌گرایانه ¹
30	20	0	0	3	2	5	4	7	6	7	5	8	3	اقتضایی ²
26	3	1	2	1	1	5	0	8	0	5	0	6	0	غیرمداخله‌جویانه ³

1. تعامل استاد و دانشجو (تقی‌زاده، 1398).

2. تأکید بر اینکه استاد باید تصمیماتی بگیرد تا در کلاس درس مشکلی پیش نیاید (تقی‌زاده، 1398).

3. ارتقای رشد فردی و آزادی دانشجو (تقی‌زاده، 1398).

مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی
(با تأکید بر نظر دانشجویان علوم انسانی تهران)

مجموع شش دانشگاه		الزهراس		تربیت مدرس		خوارزمی		بهشتی		تهران		علامه		سرفصل‌ها
مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه	مطالعه
20	61	3	5	4	7	4	11	2	9	5	12	2	17	رفتارگرایانه ¹
راهبرد تدریس														
89	67	13	13	9	6	12	9	13	6	17	10	25	23	غیرمستقیم - تعاملی ²
50	16	7	3	3	2	11	4	77	1	5	5	17	1	غیرمستقیم - تجربی ³
43	90	9	9	6	10	8	15	6	14	5	16	9	26	مستقیم ⁴
40	13	3	2	3	0	4	2	8	0	8	3	14	6	غیرمستقیم - مطالعه مستقل ⁵
20	21	4	3	2	0	2	7	3	1	2	1	7	9	نیمه مستقیم ⁶
14	7	0	1	0	0	2	3	4	0	4	2	4	1	غیرمستقیم - نمایشی ⁷
رویکرد تدریس														
69	15	12	4	5	2	15	2	14	2	14	3	10	2	رهایی بخش ⁸
59	59	6	12	6	3	6	13	5	8	12	16	24	7	درمانگر ⁹
27	67	1	4	6	13	1	6	2	8	3	9	14	27	اجرایی ¹⁰

1. تأکید بر اینکه استاد باید تصمیم‌هایی بگیرد تا در کلاس درس مشکلی پیش نیاید (تقی‌زاده، 1398).
2. شاگردمحور - بحث و یادگیری اشتراکی (تقی‌زاده، 1398).
3. شاگردمحور - فعالیت‌مدار (تقی‌زاده، 1398).
4. ارائه درس توسط استاد (تقی‌زاده، 1398).
5. شاگردمحور - ابتکار عمل همراه با اعتماد به نفس دانشجو برای پیشرفت شخصی (تقی‌زاده، 1398).
6. هم دانشجو محور و هم استاد محور (ترکیبی) (تقی‌زاده، 1398).
7. شاگردمحور - عملی نشان دادن (شنا، نشان دادن الگو و غیره) (تقی‌زاده، 1398).
8. توجه کامل نسبت به دانشجو و رشد همه‌جانبه او (تقی‌زاده، 1398).
9. نیم‌نگاهی به دانشجو (تقی‌زاده، 1398).
10. بی‌توجهی به دانشجو (تقی‌زاده، 1398).

مجموع شش دانشگاه	الزهرا (س)		تربیت مدرس		خوارزمی		بهشتی		تهران		علامه		سرفصل‌ها	
	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان	مطلوبین	مدرسان		
الگوی تدریس														
59	51	7	6	2	4	10	9	12	7	13	11	15	14	شناختی ¹
56	23	5	2	5	3	11	5	8	3	13	5	14	5	اجتماعی ²
50	3	7	1	7	0	7	0	8	0	11	1	10	1	نقدانه ³
39	12	3	1	2	1	6	2	8	3	7	1	13	4	شخصی ⁴
27	4	4	1	3	0	4	1	4	0	8	1	4	1	انسان‌گرایانه ⁵
21	68	4	9	2	6	2	11	5	12	5	14	3	16	رفتاری ⁶

1. تأکید بر فرایند (تقی‌زاده، 1398).
2. تأکید بر روابط و مشارکت (تقی‌زاده، 1398).
3. نگاه بررسی‌گرایانه و چرایی داشتن به همه موارد تدریس (دکتر مهر محمدی) (تقی‌زاده، 1398).
4. رشد تفکر کیفی و اعتمادبه‌نفس با تکیه بر نیاز و خواسته دانشجو (تقی‌زاده، 1398).
5. خودرهبری و یادگیری اکتشافی (تقی‌زاده، 1398).
6. تأکید بر نتایج (تقی‌زاده، 1398).

مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی
(با تأکید بر نظر دانشجویان علوم انسانی تهران)

فهرست منابع

- اسدزاده، حسن (1395)، نظریه‌ها و روش‌های آموزشی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- اسدی، محمد؛ غلامی، خلیل؛ بلندهمتان، کیوان (1394)، «عوامل و مؤلفه‌های بنیادی تدریس اثربخش در آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیئت‌علمی دانشگاه کردستان»، اندیشه‌های نوین تربیتی، دوره 11، شماره 1، صص 123-149.
- بریمانی، ابوالقاسم؛ صالحی، محمد؛ صادقی، محمدرضا (1390)، «بررسی عوامل مؤثر بر بهبود کیفیت آموزش عالی در دوره تحصیلات تکمیلی از دیدگاه دانشجویان این مقطع»، پژوهشنامه تربیتی، دوره 6، شماره 26، صص 1-24.
- پورجمشیدی، مریم؛ مؤمنی‌راد، اکبر؛ کیهانی فاضل، فاطمه (1397)، «توسعه و اعتباریابی روش تدریس وارونه برای بهبود یادگیری عمیق دانشجویان»، مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، دوره 24، شماره 4، صص 207-233.
- تقی‌زاده، سعیده (1398)، «طراحی الگوی اثربخش تدریس در دوره‌های تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم انسانی» رساله دکتری دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- تکمیل‌همایون، ناصر (1386)، «ملت‌پژوهی اجتماعی و تاریخی»، ماهنامه حافظ، دوره 4، شماره 42.
- جویس، بروس آر؛ کالهن، امیلی؛ هاپکینز، دیوید (1388)، الگوهای یادگیری: ابزارهایی برای تدریس، ترجمه محمود مهرمحمدی و لطفعلی عابدی، تهران: سمت.
- جی، ویلیت؛ کیچی، مک (1392)، شگردهای آموزش در دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی: راهبردها، پژوهش و نشریه‌ها، ترجمه غلامحسین شاهینی و عبدالمهدی ریاضی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- حاتمی، جواد (1396)، «ارزشیابی کیفیت تدریس اعضای هیئت‌علمی دانشگاه تربیت مدرس»، مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، دوره 7، شماره 19، صص 163-184.
- درتاج، فریبرز؛ کرد نوقابی، رسول (1396)، نظریه‌های آموزش: الگوها، راهبردها، روش‌ها، فنون، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- زارعی زوارکی، اسماعیل؛ مؤمنی‌راد، اکبر؛ قاسم‌تبار، عبدالله (1396)، مبانی نظری و عملی کاربرد اینترنت در فرایند تدریس و یادگیری، تهران: آوای نور.
- زمانی، اصغر (1396)، «شناسایی، تحلیل و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش در آموزش عالی»، نوآوری و ارزش‌آفرینی، سال 6، شماره 11، صص 23-35.

- سازمان سنجش آموزش کشور (1397)، دفترچه انتخاب رشته آزمون سراسری، بازیابی: 98/5/20: <http://www.sanjesh.org/FullStory.aspx?gid=1&id=4617>
- ستاری، صدرالدین (1392)، «ارزیابی مؤلفه‌های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان»، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، دوره 10، شماره 2، صص 146-134.
- سلیمی، جمال؛ رضائی، قباد (1393)، «ارزیابی کیفیت تدریس اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های کردستان و علوم پزشکی سنندج»، مطالعات آموزشی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارتش، دوره 3، شماره 1، صص 8-1.
- شعبانی، حسن (1395)، مهارت‌های آموزشی و پرورشی: روش‌ها و فنون تدریس، تهران: سمت.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (1389)، نقشه جامع علمی کشور، تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- غریب، عباس؛ علی‌طالب، علی؛ عباسی، ستاره؛ شبیری، اردشیر (1395)، «بررسی تأثیر مدیریت جهادی بر آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌ها»، الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره 4، شماره 8، صص 46-31.
- فراستخواه، مقصود؛ بازرگان، عباس؛ قاضی طباطبایی، محمود (1397)، «تحلیل مقایسه‌ای نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی در جهان: وجوه اشتراک و افتراق در تجربه‌های جهانی»، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، دوره 44، شماره 2، صص 20-1.
- کرد زنگنه، آزاده؛ صابر، ام‌البنین؛ صابر، مریم (1392)، «بررسی وضعیت کیفیت تحصیلات تکمیلی از دیدگاه دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی در دانشگاه شیراز»، آموزش عالی، دوره 6، شماره 1، صص 180-157.
- محمودی، حسین؛ بازارگادی، مهرانوش؛ عبادی، عباس (1388)، «ارزشیابی تجربه آموزشی اساتید از دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی»، راهبردهای آموزش در علوم پزشکی (راهبردهای آموزشی)، دوره 2، شماره 42، صص 14-1.
- مورقانی خوبی، غفت‌السادات؛ زارعی، فاطمه؛ بیات، علیرضا؛ دستورپور، مریم؛ ریماز، شهناز (1392)، «تبیین دیدگاه اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی درباره شیوه‌های آموزش و یادگیری»، آموزش بهداشت و ارتقای سلامت، دوره 1، شماره 3، صص 82-67.
- میرعرب رضی، رضا؛ حاجی‌تبار، محسن؛ جعفری، فاطمه (1397)، «مقایسه مؤلفه‌های تدریس اثربخش اعضای هیئت‌علمی و مدرسان مدعو از دیدگاه دانشجویان دانشگاه مازندران»، تدریس پژوهی، دوره 6، شماره 3، صص 217-206.
- میلر، دبلیو. آر؛ میلر، ماری اف (1380)، راهنمای تدریس در دانشگاه‌ها، ترجمه ویندا میری، تهران: سمت.
- نوبخت، ملیحه و رودباری، مسعود (1391)، «ارزیابی دانشجویان از کیفیت تدریس اساتید در دانشگاه علوم پزشکی تهران»، طب و تزکیه، دوره 21، شماره 21، صص 26-22.

نوروززاده، رضا؛ فتحی واجارگاه، کوروش (1387)، درآمدی بر برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

واعظی، محمدتقی (1390)، نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دبیرخانه نشست اندیشه‌های راهبردی.

- Abbott, Andrew (2001), *Chaos of Disciplines*, USA: University Of Chicago Press.
- Abu Alhija, Fadia Nasser (2017), "Teaching in higher education: Good teaching through students' lens", *Studies in Educational Evaluation*, 54 (9), pp. 4-12.
- Altbach.G. Philip (2004), *The Costs and Benefits of World-Class Universities*, USA (Washington): American Association of University Professors.
- Eaton, Judith (2004), "The opportunity cost of the pursuit of international quality Standards", *International Higher Education*, 1 (2), pp. 3-5.
- European Union (2014), *European Commission Report to the European Commission on New modes of learning and teaching in higher education*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Graves, Macmillan (1914), *A history of education*, USA: PN Foster.
- Hagstrom, Eva; Lindberg, Owe (2013), "Three theses on teaching and learning in higher education", *Teaching in Higher Education*, 18 (2), pp. 119-128.
- Liu, N.C., Wang, Q. & Cheng, Y. (2011), *Paths to a world-class university: lessons from practices and experiences*, Holland (Rotterdam): Sense Publishers.
- Olson, Daren (2008), *Teaching Patterns: A Pattern Language for Improving the Quality of Instruction in Higher Education Settings*, USA: Utah State University.
- Ramsden, Paul (2006), "A performance indicator of teaching quality in higher education: The Course Experience Questionnaire", *Studies in Higher Education*, 16 (2), pp. 129-150.
- Robertson, S. L. (2011), "World Class Higher Education (for Whom?)", *PROSPECTS Journal*, 42 (3), pp. 237-245.
- Salmi, Jamil (2013), *Daving to Soar: A strategy for developing World-Class Universities in Chile*, South America: University of Chile.
- Salmi, Jamil (2009), *The Challenge of Establishing World-Class Universities*, The International Bank for Recants traction and development, USA (Washington): The world Bank.
- Shanghai, Jiao Tong (2012), *University*. Romania: Cluj University Press.
- Shirani Bidabadi, Nahid; Nasr Isfahani, Ahmad Reza; Rouhollahi, Amir & Khalili, Roya (2016), "Effective Teaching Methods in Higher Eucation: requirements and barriers", *Journal of Advances in Medical Education and Professionalism (JAMP)*, 4 (4), pp. 170-178.
- Vermunt, Jan D. & Donche, Vincent (2017), *A Learning Patterns Perspective on Student Learning in Higher Education: State of the Art and Moving Forward*, Germany: Springer.